

Homo İslamicus'dan Homo Economicus'a Karşılaştırmalı İki Farklı Medeniyetin Analizi

A Comparative Analysis of Two Different Civilizations: From Homo Islamicus to Homo Economicus

Sait Ebinç

Asist. Prof., Van Yüzüncü Yıl University Department of Political Science and Public Administration. Van, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Van, Türkiye
Orcid: 0000-0003-3529-921X. | e-posta: saitebinc@yyu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Ebinç, S. (2023). A Comparative Analysis of Two Different Civilizations: From Homo Islamicus to Homo Economicus. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 62, 155-162

Ebinç, S. (2023). Homo İslamicus'dan Homo Economicus'a Karşılaştırmalı İki Farklı Medeniyetin Analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 62, 155-162

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 31 October/Ekim 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 13 December/Aralık 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 December/Aralık 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Issue/Sayı: 62 **Pages/Sayfa:** 155-162

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Sait EBİNÇ).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Bu makalede çağdaş dünyanın ekonomik, politik ve diplomatik sorunlarının başında gelen İslam Uygarlığı ile Batı Uygarlığı arasındaki düşünsel, zihinsel ve ideolojik gerilimli ilişkileri bu iki medeniyet ekseninde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu ilişki sadece gerilim yönü ile değil diyalog ve tolerans alanları bakımından analiz edilecektir. Bu analizde kullanılacak yöntem hem tarihsel hem de metodolojik olarak iki uygarlık arasındaki gerilimli ilişkileri düşünce, zihniyet insan bağlamında iki farklı ideal tip olan Homo Economicus ve Homo Islamicus üzerinden karşılaştırmalı bir yöntemle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analizde şu sorulara cevap vermeye çalışılacaktır. Uygarlıklar arasındaki ilişki 'insan'dan bağımsız ya da onun üstündeki ideolojik politik kurumlardan kaynaklanan bir gerilim midir? İnsan ve onun hakları siyasal ve ideolojik sınırları aşır bir diyalog ve uzlaşma zeminini oluşturacak bir yetkinliğe ulaşabildi mi? Bu diyalog ve tolerans zeminleriyle ilgili geliştirilen projeler hegemonik bir tasarım mıdır? Toplumsal ve kültürel birikimlerin biçimlendirdiği kimlik ve kişilik gibi tanımlamalar hegemonik ilişkilerden mi kaynaklanmaktadır? Bugünkü çağdaş İslam toplumlarında neden politik alandan bağımsız özgün ya da entegrist olmayan düşünce geleneği oluşmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uygarlık, Zihniyet, Batılılaşma, İslam, Siyaset

Abstract

The aim of this article is to analyze the intellectual, mental, and ideological tensions between Islamic and Western Civilization, which are among the foremost economic, political, and diplomatic issues in the contemporary world. This analysis intends to explore these relations not only from the perspective of tension but also in terms of dialogue and tolerance. The method to be employed in this analysis aims to compare the tensioned relations between the two civilizations, both historically and methodologically, through a comparative approach, focusing on thought, mentality, and human context, with two different ideal types, Homo Economicus and Homo Islamicus. This analysis seeks to answer the following questions: Is the relationship between civilizations a tension that exists independently of man or arises from ideological political institutions above him? Has man and his rights been able to reach a competence to transcend political and ideological boundaries and establish a ground for dialogue and reconciliation? Are the projects developed concerning these dialogue and tolerance grounds of hegemonic design? Do definitions like identity and personality, shaped by societal and cultural accumulations, stem from hegemonic relationships? Why cannot an independent, non-original, or non-integrist tradition of thought emerge in contemporary Islamic societies?

Keywords: Civilization, Mentality Westernization, İslam, Politics

Giriş

Uygarlıklar arası çatışma Huntington'un 1990'lı yılların ortasında yayınlanan makalesi ile ivme kazanırken bu tartışmaların sıcak yüzü bugün Ortadoğu'nun birçok ülkesinde kendisini somut bir şekilde hissettirmektedir. Bu çatışma tezlerine karşı teorik ve pratik bakımdan yeni çözüm yolları ve diyalog arayışı 2000 li yılların başından itibaren akademik ve entelektüel dünyada tartışılmaktadır. Bugün uygarlıkların başlangıcından çok uygarlıkların bitişini ilan eden tartışmalara daha yakınız. Uygarlıkların çatışmasını ve sonunu ilan etmek çünkü insanlığın geçmişini yok saymak kadar bugünkü insanlığın kaderini tek taraflı tanımlayan hegemonik bir varsayıma dayanmaktadır. Bu makalede uygarlık kavramının batı düşünce tarihi içinde tarihsel ve etimolojik değişimleri analiz edilecektir. Bu analiz birimleri bu iki uygarlığın ideal tipolojileri üzerinden insan-toplum insan-tabiat insan-evren ilişkileri üzerinden bu ilişkileri her iki uygarlığın ideal tipolojileri olan "Homo Economicus" ve "Homo Islamicus" tipleri üzerinden karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Uygarlık kavramı tanım olarak bir toplumun maddi, zihinsel, düşünsel ve kültürel evrensel düzeydeki bütün dinamik süreçleri içeren bir tanımdır (Monier, 2008, s. 107). Diyalog kavramı ise etimolojik bakımdan Grekçede dia ve logos kavramlarının bileşiminden meydana gelmektedir. Logos akıl, söz kelime anlamında kullanılmaktadır. Dia kavramı iki şey arasındaki hareketi ifade etmektedir Dolayısıyla diyalog bir düzlemde tarafların eşit konumlarını önceler. Kimin ne kadar konuştuğu nerden konuştuğu ve ne kadar sustuğu bu hareketli düzlem içindeki konumları bu diyalojik evreni oluşturur.

Diyalogun amacı uzlaşmayı ve uyumu teşvik etmektir ya da en azından düşmanlıkları azaltmak için tarafların tolerans ve tahammül alanlarını genişletecek diyalogun esas dilini oluşturmasıdır. Ancak diyalog sadece uluslararası düzenin siyasal aktörleri olan devletlerin klasik güç-çıkarcı dengesi paradigmasına terk edildiği sürece retorik düzeyde kalmaya devam edecektir. Dil insana ilişkin bir edimdir. Medeniyetler kendi kendilerine konuşamazlar. Hiçbir devlet içinde bulunduğu uygarlığın vekâletini tek başına üstelenemez. Bu makaleden murat edilen şey uygarlıkların geçmişini karşılaştırırken tarihin geçmiş kavgalarını bugünün ihtiyaçlarına uyarlayıp içinde bulunulan zaman için bir temyiz mahkemesi kurmak değildir.

Bu makalenin birinci bölümünde medeniyetin tanımı ve medeniyetler arasındaki kültürlerin, nesnelere, fikirlerin tekniklerin toplumlararası medeniyetlerarası mobilizasyonu ve karşılıklı etkileşimi anlatılacaktır. İkinci bölümde ise iki farklı uygarlığın kendi düşünsel zihinsel kültürel habitatı içinde yaratmış oldukları kendi tiplerini Homo Economicus ve Homo Islamicus karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Son olarak da medeniyetler arası gerilim ve diyalog olanaklarının güncel tartışmalarına değinilecektir.

"Idealtypus" Tipoloji ya da ideal tip kavramı Max Weber'in toplumları incelemek için kullandığı genel "Gesinnung" zihniyetin özelliklerini yansıtan bir analitik sınıflandırma birimi olarak kullanılan bir kavramdır (Weber, 1978, s. XL). Her uygarlığın tanımı kendi yaratmış ve yaşatmış olduğu âdemi üzerinden tanımlanır. Bu adem hem uygarlığı yaratan hem de uygarlık tarafından yaratılan bir varlıktır. O nedenle uygarlık birey-birey, birey-toplum, birey-tabiat ilişkisini nasıl kurulduğuna bakılarak da anlaşılabilir. Bu bakımdan uygarlık insanın bütün bu ilişkiler içinde yaşam denen soruna topluca verdikleri bütüncül ve tümüyle varoluşsal bir cevap olarak da tanımlanabilir (Gasset, 1992, s. 30).

Medeniyetler diyologu ise medeniyetlerin yaratmış ve yaşatmış olduğu insanların zihinsel diyalogudur. Bu diyalog dünyaya, hayata ilişkin idrak biçimlerini ve vaziyet alışları yansıtır. Başka bir ifadeyle içinde bulunduğum uygarlık açısından bakıldığında Homo-Islamicus'la Homo Economicus diyalogundan söz etmektir

Uygarlığın bilinen pek çok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlar geniş ve karmaşık bir alana yayılmıştır. Toplumdan topluma değişen farklı pratiklerin, yaşamların edimlerin ortak kültürü oluşturması anlamında da kullanılmıştır. Bunlar coğrafi, tarihi ve felsefi ve dil bakımından yapılan tanımlardır. Bu kavram ilk olarak 18. yüzyılda batıda Marquis de Mirabeau'nun yazılarında İtalyanca bir kelime olan *civilita* kelimesi toplum içinde nezaketi inceliği zerâfeti ifade eden anlamda kullanıldı. Francois Guizot'un uygarlık tarihi üzerine yazmış olduğu kitapla Fransa'da bu kavramın yaygınlık kazanmasına neden oldu. Aydınlanmayla birlikte bu kelime şiddeti dışlayan ilerlemeyi, gelişmeyi zenginliği ifade eden anlamları da içerecek biçimde yurttaşlığı ifade eder hale geldi. Uygarlık kavramının kentle ilişkisini Weber tek bir kurum tarafından değil bir kurumlar düzeninin ayırt ettiği insanlar arası yaşamın topyekûn sistematik bir birimi olarak tanımladı (Weber, 1986, s. 1218).

Fransa'da uygarlık kavramı daha çok 18. Yüzyılın sonlarında yaygın olarak kullanılmaya başlandı (Guizot, 1860, s. 33) Tarihin yapılarını ve zamanlarını tanımlarken tarihin ve tarihçinin her zaman kullandıkları farklı zamanları ve farklı ölçü birimleri olmuştur. Kullanılan ölçü değişince manzara da değişecektir. Bu farklı uzunluktaki zamanlar arasındaki çelişkiler tarihe özgü diyalektiği beslemektedir. Gündelik yaşamın tarihini yazan tarihçi için kullanacağı zaman bir günlük dilim içinde olayları sıcaklığı kaydeden gazetecinin kullandığı zamandır. Bu tarih bir olaydan diğerine aceleyle giden fakat okunur okunmaz silinen ve unutulmuş gündeliğin mikro tarihidir. Bu tarihin kısa zamanı içinde zihniyetler uygarlıklar anlaşılabilir.

İkinci düzlem ise her biri blok olarak ele alınan dönemleri yansıtmaktadır. Örneğin Romantizm, Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi gibi bu düzlemde ölçü birimi yirmi hatta elli yıllık dilimlerdir. Bu aralıktaki toplumsal ve tarihsel olgular birbiriyle eklenme ya da kırılma biçimlerine göre evre, aşama, dönem veya konjonktür adı verilmektedir. Yapıların ve uygarlıkların tarihsel düzlemi olan bu evreler en uzun tarihtir. Bu tarih kısa soluklu olayları aşmakta yüzyıllara yayılan olayları ele almaktadır. Bu düzlem tarihin derin sahanlıklarını oluşturur. Uygarlıklar bu uzun tarih aralığında süreklilikler ve kırılmalarıyla coğrafi mekânları devletleri içine alarak sürgit akmaya devam ederler. Bu bakımdan uygarlık, ne tek bir ekonomi, ne de tek bir toplum olmayıp, ekonomi dizileri ve toplum dizileridir (Braudel, 1996, s. 59).

İslam Dünyasında ise Batıdaki gibi şehri ve şehir hayatını ifade eden uygarlık kavramı 14. Yüzyılda İbn Haldun' un "Hadara" (Haldun, 1988, s. 415). Kavramıyla ifade edilmekteydi. İbni Haldun bu kavramı kendisinin geliştirdiği yeni bilim anlayışının hem kurucu hem de açıklayıcı aracı olarak kullandı. İbni Haldun'la İslam dünyasında kullanımı yaygınlaşmaya başlayan bu kavram politik ve retorik alanın birbirinden ayırmak için de kullanıldı.

16. Yüzyıla kadar İslam dünyasında hadara kavramı gibi hem politik hem de retorik alanı birbirinden ayıracak çözümleyici bir kavram yaygınlık kazanmadı. Bu kavramı İbni Haldun tarihsel değişimin birey, toplum ve kurumlar üzerindeki etkilerini göstermek için kullandı. İbni Haldun'un bu ayrımı sadece insanoğlunun varlığını gerçekleştirmesini engelleyen aşkın, politik ve retorik engellerden değil aynı zamanda tarihsel gerçekliği retorik alandan ayırarak yöntem haline getirdi. İbni Haldun bu yeni yöntemi tarih üzerinde objektif bir bakış açısının oluşmasına neden oldu. Tarihsel gerçeklikle retorik alanın birbirinden ayrılması insanın zihnindeki ruhundaki kesiksiz düzenin ikna teknikleriyle ve politik araçlarla mümkün olduğunu bunun kitle davranışlarını yönlendirdiğini ileri sürerek hadara kavramının çözümleyici niteliğini ortaya koydu (Benmaklouf, 2010, s. 13).

İnsan-tabiat ilişkisi açısından ise uygarlığın mekânları belli bir alana tırnaklarını geçirmiş olmalarından dolayı buna mekan ya da coğrafya olarak ifade edildi. Bu ilk bakışta teritoryal sınırlar gibi görünse de uygarlıkların sınırları geçirgen ve esnek sınırlardır. İnsanlar ve tarih tarafından işlenen ve örgütlenen uygarlık mekanları siyasal sınırlardan çok uygarlıkların kendi kültürel topografyası tarafından belirlenir. Bu alanlar arasındaki diyaloglar geçişler maddi ve manevi alış verişleri hiçbir siyasi güç durduramaz. Uygarlığın cazibesi ışıması tek bir ülkenin sınırlarının içiyle yetinmeyen bir tarihi bütünsellik içinde oluşur.

Bir uygarlık için yaşamak, hem vermeye, hem almaya, hem de ödünç almaya yatkın olmak demektir (Braudel, 1994, s. 133). Uygarlıkların diyalogları insanların yolculukları gibi kültürel malların, fikirlerin, duyguların, sanatların tekniğin, alışkanlıkların felsefenin, tatların, kelimelerin zihniyetlerin sürekli insanlar gibi uygarlıklar arasında seyrüsefer halinde olmalarıdır. Bütün bu kültürel aktarımların taşıyıcılarının kimler olduğu bilinmeksizin asırlar boyunca devam etmektedirler. Uygarlıklar arası ilişkide neredeyse hiçbir şeyin kendi doğduğu anavatanında durmadığı bu muazzam kültürel hareketlilikler devletlerin ve uygarlıkların sınırlarına kayıtsız bir şekilde gitmekte ve gelmektedirler. Örneğin anavatanı İran olan Selvi ağacı kökeni Uzakdoğu olan portakal, ağaçları Portekiz'le Suriye arasında bütün Akdeniz alanını erken dönemlerde işgal etmiştir. Anavatanı Anadolu olan çınar İtalya'da 16.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Busbec adında bir seyyah tarafından Edirne'den götürülen Leylak ağacı kısa süre sonra rüzgârında yardımıyla Venedik'in bütün kırılarını kaplamıştır. Uygarlıklar arasındaki bu mübadele ve diyalog biçimleriyle birbirlerini değiştirip dönüştürmektedirler. Bu bakımdan ancak eserlerini ve ürünlerini uzaklara yayabilen ulaştırabilen uygarlıklar canlıdır. Yaşam tarzı ihrac etmeyen bir uygarlık tahayyül edilemez.

François Guizot uygarlığı toplumun zenginliğini meydan getiren yaşamın bütün unsurların varoluşunu kendi bağrında birleştiren bir okyanusa benzetmektedir (Guizot, 1860, s. 145). Bu bütünlük yanında bireysel olgular, dinsel inançlar ve felsefi fikirler, bilimler, edebiyat ve sanat bu çoğunluk içindeki asırlık kazanımların bütününe ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle uygarlık ağacının gölgesinde yaşayan tek bir halk ya da toplum değil halklar toplumlar ve devletlerden söz etmek gerekir. Guizot'a göre Uygarlık birbirlerine sık sıkıya bağlı iki büyük unsur olan entelektüel gelişme ve toplumsal gelişmenin okyanusundan oluşmaktadır.

Antropologlar, uygarlık olgusunu her şeyden önce bir mekan bir kültürel alan olarak tanımlamaktadırlar. Bu mekânlar evler barınaklar yaşamla doğrudan ve dolaylı ilişkisi olan bütün alanları kapsamaktadır. Antropologlar evlerin biçimi malzemesi, konuşulan dil, lehçe veya lehçe gruplarına kadar, mutfak zevklerinden belli bir tekniğe inanç biçimine, sevmeye kadar çok çeşitli varlıklar yekûnunu oluşturmaktadır. Bu mekândaki varlıklarla birlikte envanterin bütün toplamına uygarlık denilmektedir. Modern çağa gelinceye kadar tarihte barbarlıkla uygarlık aynı dünyanın gecesini ile gündüzü gibi birbirilerini kovalayarak tarihin akışını oluşturmuşlardır. 19'uncu Yüzyıl ortasına gelinceye dek uygarlıkların yıkılışları hep insanüstü bir güce bağlandı. Bugün insan ilişkileri ve toplumsal olaylar içinde her türlü insanüstü inançlar, uygarlığın yıkılış ve kuruluşu üzerine temellendirilmektedir (Kıvılcımlı, 2006, s. 15).

1. Homo Islamicus

Karşılıklı ilişkiler içinde kültürel hayatlar zinciri olan medeniyetleri gruplandırmanın birçok yolu vardır. Seçtiğimiz yolu niçin seçtiğimizi bilmemiz gerekir. Genellikle kişi ilgilendiği sorunlara göre birçok alternatif bileşimler meydana getirebilir. Bu yüzden İslami dönemde Nil ile Amuderya arasındaki toprakları birleştirmiş olan İslam medeniyeti bir bakıma İran-Sami medeniyetinin kültürel son evresi olarak okunabileceği gibi Arap İslam ve Türk-İslam kültürleri bağlamında sınıflandırılabilir.

İslam uygarlığı ve kültürel hayatı Müslümanların kendilerine has dini birliklerinin bir uzantısı olmaktan ibaret kalmayan kendine has bir tarihsel bütünlüğe de sahiptir. Gerçekte daha geniş durumdaki bu kültürel terkip İslamı merkezi bir cephe olarak ihtiva etmiştir. İslam geleneğinin etrafında oluşan bu geniş alanın merkezinde batıdakinden farklı olarak iktisadın yerine dinin bulunmasıdır. Bunun yanı sıra tarihsel olarak dinden kaynaklanmayan kültürel yapıların varlığı da belirleyici olmuştur. Müslümanların yüz yüze geldikleri şey yalnızca Kur'ânî hükümleri ve onun müesses hale dönüşmüş yapıları değildi. Bunun yanı sıra hayatın her alanındaki tabiata ve tarihsel olaylara ve sorunlar yumağına karşı verdikleri cevaplardı. İslami dönemlerde meselâ Türklerin ve İranlıların Mısır ve Hindistan Müslümanlarının bilim ve sanatları önemli ölçüde birbirine bağlıydı. Ayrıca İslam Uygarlığını birlikte meydana getiren bu farklı kültürel geleneklerin çoğulluğu sadece İslam uygarlığı için değil diğer uygarlıklar söz konusu olduğunda da geçerliydi. Birçok gayrimüslimin- Hıristiyanlar, Yahudiler, Hindular- İslam uygarlığı sahası içerisinde yalnızca dinsel azınlıklar olarak tanımlanamaz. Bu gayrimüslimlerin toplumsal yaşamın canlı ve hareketli unsurları olarak uygarlıklar arası ve kültürler arası diyalogun tamamlayıcı unsurları olarak görülmekteydiler (Hudgson, 1995, s. 64).

İslam uygarlığının insanlığın tarihinde etkisi elbette büyük olmuştur. Bu etki, doğal olarak günümüzde geniş bir alana yayılmış Müslüman toplumlar arasında geçmişten gelen etkidir. Dahası bu uygarlığın Avrupa'nın ve Hindistan'ın büyük bir bölümü zamanla Müslümanlar tarafından yönetilmiş daha da geniş alanlarda dikkate değer etkileri olmuştur.

İslam Uygarlığı tahavvüle uğramış bir Modern Batı'nın bütün modern çağ öncesi mirasları sorgulamaya başladığı ana kadar kendi şartları içerisinde aktif şekilde üretkenliğini sürdürmüştü. Ancak On ikinci yüzyıldan sonra İslam dünyasında Mağrip diye nitelenen felsefi geleneğin akıl ve sorgulamaya yönelik yöntemleri İbni Rüşd'ün ölümüyle birlikte son bulması İslam uygarlığını uzun bir uyku dönemine girmesine neden oldu. Bu süreç dinin felsefi alanı dolayısıyla bilim alanını dinin egemenliği altına almasıyla aklın ırmağı geleneğin çölünde kurumaya yüz tuttu. Bu durumu İbni Haldun'dan hareketle Akbar Asabiye'nin yıkılmasına bağlayarak dramatik bir durum olduğunu ifade eder (Akbar, 2002, s. 41). İbni Haldun'dan hareketle, asabiye çökerken toplum artık Tanrı'nın insan medeniyeti için hayal ettiği vizyonu uygulayamaz. İslam âlimlerinin zihinlerinin karmaşık duruma gelmesiyle sorunlar daha da karmaşık duruma gelerek din felsefi bilgi alanını kuşatarak bütün bilgi alanını siyaset üzerinden kendisine ram eder. Günümüz itibarıyla bu uygarlığın içinde bulunduğu durumu ise şöyle tarif eder;

Güncel hükümetleri tavsiye eden, yönlendiren ve eleştiren bilginlerin yerine, yaltaklananlar ve istihbarat servisleri ikame olur. İlk grup olan bilginlerin ve bilgeliğin yerini şefkat ve öğrenimin yerini güvenliğin paranoyası ve nevrozlarına bırakma tehlikesi altında kalır. Asabiye'nin Müslüman dünyasında çökmesinin nedenleri hızlı şehirleşme, hızlı göç demografik hareketler Batıya yönelik göçler, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, yöneticilerin kötü idaresi, dramatik demografik değişiklikler nüfus patlaması, zengin ile yoksul arasındaki uçurum, yöneticilerin yolsuzluk ve kötü idaresi materyalizm, kimlik krizi ve belki de en önemlisi, geleneksel değerlere ve adetlere meydan okuyan, yeni fikir ve imgeler (Akbar, 2002, s. 37). Bütün bu modernleşmenin neredeyse kozmik gücü karşısında Homo Islamicus'un bu yeni sorulara meydan okuyup cevap verecek düşünce derinliği halen içinde yaşadığımız dünyada cevabını bekleyen temel ontolojik toplumsal sorunlardır.

2. Homo Economicus

Batı siyasal ve toplumsal kuramında uygarlığa ilişkin kavramlar karşıt kimliklerle bir denklem içinde kurulur. Uygarlığı tanımlamak için karşıt antonomiler kullanılır. Bu denklemin negatif figürü "barbar" kavramıdır. Bu kavram antik Yunan'dan başlayarak Batı'düşünce geleneğinde Doğuyu özel olarak da Müslüman toplumları tanımlarken bu düşünce kuramsal ve kavramsal köklerinde bugün halen canlıdır. Montesquieu'dan Leibniz'e Marx'a kadar doğu toplumları pejoratif bir paranteze alınarak tanımlanmışlardır (Monier , 2008, s. 134).

Kavramlar bir şeyin yerine geçip temsil etseler bile aynı zamanda kendi varoluşlarına da sahiptirler. Kendini oluşturan kültürel ortamdan koparılıp başka kültürel ortamlarda içeriği doldurulmaya çalışılan her kavram ikili bir karektere bürünür (Kovel, 1994, s. 44). Bu nedenle her uygarlığın kendi tiplerini kendi kavramları üzerinden tanımlamak yöntemsel bir zorunluluktur. Batı'nın kendi tarihi içinde kurulmuş Homo Economicus'un tarihi köleci toplumlardan günümüze kadar Batı toplumları hep bölünmüş bir düzlemde devam etmiştir. Batı da siyasal iktidarlar bu bölünmüşlük dengesini yansıtırlar Site

devletinden Roma curiası senatosu, palamentolar, otonom şehir meclisleri gibi iktidarın bölünmüşlüğü temelinde oluşan bu yapılar üretim ilişkiler ve örgütlenme tarzlarını yansıtır (Huberman, 1991, s. 190).

Feodalizmden kapatilizme geçiş diye adlandırılan üretim ve mübadele tarzlarındaki devrim ortaya çıkınca, bilim, hukuk, din eski olarak nitelenmeye başlandı ve devrimle birlikte bütün bu kurumlar değiştiler. Yeni düzende tüccar imalatçı, bankerlerin yönettiği bir dünyada daha değişik dini ilkeler gerekiyordu. Çalışmanın üretmenin amacının yalnızca kâr etmek olduğu bir dünyada kilise kâr düşünlerini kınamak yerine aynı telden çalmaya başladı. Homo Economicus'un iklimini oluşturan bu koşullar Batı ekonomik ve toplumsal yapısı içinde zenaatkarın sırf geçinmek için feodal el zenaatları ekonomisine göre ayarlanmış Katolik Kilise'si öğretisini kapitalistin kâr etmek için çalıştığı kapitalist ekonomiye uydurmak üzere yeterince değiştirmedikleri için bu işi Protestan Kilise' si üstlenecekti. Protestan Kilisesi yığınla ufak mezhebe bölünerek. kapitalizimin kâr mantığına göre kendini yeniden uyarladı.

Aydınlanmayla birlikte burjuvazi her türlü kişisel onur ve saygınlığı değişim değeri içinde eriterek, yerine her türlü ahlaki ilkedden boşanmış ilkesiz özgürlüğü koyarak serbest ticareti Homo Economicus'un dini haline getirerek modern insanın iç yaşamını dönüştürdü. Homo Economicus'un bio-politik olarak yeniden kurulmasıyla birlikte bu tür insanlar artık sadece ekonomik sorunların değil, metafizik sorunlarında-neyin değerli, onurlu hatta neyin gerçek olduğu sorularının yanıtlarını bulmak için fiyat listesine bakar hale getirildi (Berman, 1994, s. 140). Bu yapı içerisinde ekonomik siyaset hukuku din ve ahlak yapılarından bağımsız olarak kendi başına işleyebilen bir sistem haline gelince tarihsel açıdan iki önemli sonuç doğurdu. Ekonomi dinin, hukukun veya siyasal düzenin denetiminden çıkınca Klasik iktisatçılar ekonomiye doğal dünya kadar nesnel ve olgusal, insan iradesinden bağımsız doğal yasalar kadar evrensel yasalar gibi gösterilmeye başlandı (Sunar,1986, s. 202). Ekonominin diğer alanlardan bağımsız bir gerçeklik düzlemi oluşturulunca önünde sınırı olmayan bir alan oluştu. Kapitalist ekonomik mantık sürekli bu sınırları daha öteye taşıma üzerine kuruldu. Gitgide daha çok sermaye biriktirip daha çok süreç metalaştırıldıkça git gide daha çok meta üretilmesini zorunlu kıldı. Bu akışı sürdürmenin zorunlu sonucu olarak daha çok alıcı bulunmasıydı.

Dinsel anlamda ise Batı'da Tanrının Ölümü” pek çok putun doğması için başlı başına bir neden oluşturdu Bu putların en önde gelenlerinden biri de insandı. Tanrının ölümü insanı dinden bağımsız kılacağı yerde, onu mutlak anlam, kesinlik ve mutlak özgürlük, yolunda bitip tükenmek bilmeyen bir arayışa sevk etti. Bu arayış gnostik bir arayış olup tatmine ulaşması olanak dışıdır. Çünkü Batı akılcılığı ve bilim dünyadaki birçok gelenekten biridir ve batının ileri sürdüğü bu evrensellik kendi içinde bir ölçütle belirlenmektedir (Feyarabend, 1995, s. 270).

Batının HomoEconomicus'u ile Doğu'nun Homo İslamicus'u arasındaki karşılaştırmaları pek çok bilim adamları yapmışlardır. Bunlardan biri de 19. Yüzyılda İslam dünyasında Seyyid Cemalettin Afgani'ydi. Cemalettin Afgani uygarlık ve ilerleme kavramının 19 yüzyıl emperyalizminin meşrulaştırılmasında veakileştirilmesinde önemli rolü olduğunu ileri sürmekteydi. Afgani Batı uygarlığının materyalizmi bireyciliği ve sömürgeciliğine vurgu yaparak Ernest Renan'ın İslam uygarlığı ile ilgili tezlerine karşı meydan okudu (Kohn, 2009, s. 202). Afgani'nin “Materyalizme Reddiye” makalesinde ileri sürdüğü argümanları hem İslam kaynaklarından hem de batı kaynaklarından refere ederek temellendirmişti. Afgani bu makalesinde Hobbscu temelde herkesin herkesle olan savaştan çıkış yolunun ancak dini düzenin yaratacağı sosyal düzenle mümkün olacağını ileri sürmekteydi. Batı uygarlığının seküler egemenlik araçlarının bu düzeni sağlamada yetersiz kaldığını ileri sürüyordu. Çünkü yöneten ve yönetilenlerin tabii oldukları yasaların toplumsal birliği sağlamada yetersiz kaldıklarını ileri sürmekteydi. Afgani bununla birlikte modernizmi kategorik olarak red etmiyordu. Ancak İslam toplumlarının batının hegemonyası altına girmeden batı uygarlığının kendileri için gerekli olan kazanımlarını almaları gerektiğini vurgulayarak eklektik bir tavır içinde bulunuyordu. Afgani'nin ileri sürdüğü tezlerin teorik temellerini oluşturan İbn-i Haldun'un toplumsal kuramıydı. 19. Yüzyıl Müslüman aydınlarının İslamın batı karşısındaki konumunu anlamlandırma çabaları daha çok İbni Haldun'un *Asabiye Umran-Hadarilik Umran-Bedevilik* kuramları üzerindeki döngüsel organik toplum anlayışı üzerinde temellenmekteydi. 19 Yüzyılın İslam aydınlarının bir kısmı bu tezlerini François Guizot'un argümanlarıyla pekiştirmişlerdi (Kohn, 2009, s. 204).

Medeniyetler arası gerilim Ortadoğu'da pek çok diplomatik siyasi ve bölgesel sorunlar çatışmalara paralel olarak gündem oluşturduğu için özellikle İslam dünyası içinde bunun bir medeniyet sorunu olarak algılanması yaygın bir görüştür. Başta İsrail'den kaynaklanan ve Amerika ve Batı Avrupa'nın her koşulda İsrail'i desteklemesi bu kanaati pekiştirmektedir. Medeniyetler arası diyalog da zaman zaman bu gerilimleri azaltma ve barış sürecine katkı sunmak için geliştirilmeye çalışılan bir uzlaşma zemini arayışının sonucu olarak ortaya çıktı. 1998 Kasımında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Olağanüstü toplantısında o dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi tarafından genel kurula 2001 yılının medeniyetler arası diyalog yılı olarak kabul edilmesi yönündeki tasarı ve önerisi kabul edildikten sonra bu konu üzerinde pek çok tartışmalar yapıldı. Fakat bu zeminden de somut sonuçlar alınmadan bu girişim retorik düzeyde kaldı. Ancak 11 Eylül saldırılarından

sonra medeniyetler çatışması ve medeniyetler arası diyalog konuları dünyada entellektüel ve akademik gündemin en çok konuşulan tartışılan konusu haline geldi. Bu tarihten sonra uluslararası ilişkiler ve siyaset kuramcıları bu konular üzerinde derinlemesine analizler ve araştırmalar yapmaya başladılar (Petito, 2007, s. 17).

Sonuç

Medeniyetlerin bütün insanlığa getirmiş oldukları insan ve ahlak temelli kazanımlar evrensel değerlerdir. Bu değerler insanlığın ortak birikimli kazanımlarıdır. Neo-Liberal ideolojinin ileri sürdüğü çatışma ve tarihin sonu tezine karşı farklı bir dünya tasavvuru ve tahayyülünün mümkün olduğunu vurgulayan düşünceler bu ahlaki temel üzerine konumlanır. Neo-liberalizm ve onun ideolojisi içinde temellendirilen tezlerde mevcut ve müesses ideolojinin sanki dünyanın kozmik kaderiymiş gibi tekçi bir düşüncenin bütün farklı kültür ve medeniyet alanları üzerinde tahakküm ve tassallut kurması ve bu söylemin dünya entelektüel ve akademik gündeminde merkezileşmesi farklı medeniyet tasavvurlarına karşı sağırılığı da beraberinde getirmiştir. Neo-liberal ideoloji küresel politik bir söylemin temel tezi olarak soğuk savaş sonrası çift kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçişle birlikte zaferini ilan etmiştir. Bu çatışma tezleriyle artık dünyada bakir bir alanın kalmadığı düşüncesini telmih etmiştir. Bu perspektif yeni kurulan uluslararası düzenin yapısının küresel liberalizm bağlamında oldukça basit bir yapıya indirgendiği görülür. Bu tezleri serbest piyasa ekonomisinin dünyayı tek bir pazar haline getirdiği liberal demokrasi anlayışıyla birleştirerek Homo Economicus bir kez daha zaferini tek taraflı olarak ilan etmesidir. Oysa dünya düzeni hakkında bu merkezileşmiş ideolojiden farklı pek çok tartışmalar yürütülmekte hâlen devam etmektedir. Bu nedenle uluslararası düzen bağlamı üzerinde yeniden düşünmek ve tartışmak önem kazanmaktadır. Bu makalenin başında da vurguladığımız gibi yeni dünya düzeni uluslararası ilişkilerin çıkar-güç paradigmasının yerine ahlaki ve metafizik bir *ethos* temelinde düzenlenip tarafların diyalojik bir düzlemde barış ve küresel sorunları devletlerin bürokratik kurumlarından insanların ve insanlığın diline taşıyabildikleri ölçüde medeniyetler arası diyaloga sağlam bir zemin oluşturulabilir.

Kaynakça

- Akbar, S. A. (2002). Ibn Khaldun's Understanding of Civilizations and the Dilemmas of Islam and the West Today. *Middle East Journal*, 56(1), 20–45. <http://www.jstor.org/stable/4329719>
- Benmakhlouf, A. (2010). The Concept of Civilization. Arap Müslim Civilization İn The Mirror of The Universal Philosophical Perspectives. United Nations Education Scientific Culturel Organizations, pp.17-29.
- Braudel, F. (1996). *Uygurlukların Grameri*. (Kılıçbay, M. A. Çev.). (2. b.). İmge Yayınları.
- Braudel, F. (1994) *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II.Cilt*. (Kılıçbay, M. A. Çev.). İmge Yayınları.
- Feyarabend, P. (1985). *Akla Veda*. (E. Başer . Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gasset, O. (1992). *Tarihel Bunalım ve İnsan*. (N. G. Işık. Çev.). (2. b.). Ayrıntı Yayınları.
- Guizot, M. (1860). General History of Civilization in Europe From The Fall of The Roman Empire To The French Revolution. Henry, C.S,Trans.), Newyork D. Apelleton Company.
- Haldun, İ. (1988). *Mukaddime. 1. cilt*. S. Uludağ. Çev.). (2. b). Dergah Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2006). *Tarih Devrim Sosyalizm*. (2.b.). Derleniş Yayınları
- Hodgson, M. G. S. (1993). *İslamın Serüveni, Cilt III*. (İ. Akyol ve dğr. Çev.). İz Yayıncılık.
- Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations?. *Foreign Affairs*, 72(3), 22–49. <https://doi.org/10.2307/20045621>
- Kohn, M. (2009). Afghānī on Empire, Islam, and Civilization. *Political Theory*, 37 (3), 398–422. <http://www.jstor.org/stable/25655487>
- Kovel, J . (1994). Tarih ve Tin. (H. Pekinel, Çev.). (2. b.). Ayrıntı Yayınları.
- Huberman, L. (1991). *Feodal Toplumdan XIX Yüzyıla*. (M. Belge, Çev.) (1. b). İletişim Yayınları.
- Berman. M. (1994). *Katı Olan Herşey Buharlaştır*, (Ü. Altuğ, B. Peker, Çev.). (2. b). İletişim Yayınları.
- Maus, M. (2010). *Sosyoloji ve Antropoloji*, (Ö. Doğan, Çev.). (2.b.). Doğubatı Yayınları.
- Monnier, R. (2008). The Concept of civilisation from Enlightenment to Revolution: An Ambiguous Transfer. *Contributions to the History of Concepts*, 4 (1), 106–136. <http://www.jstor.org/stable/23730859>
- Petito, F. (2007). The Global Political Discourse of Dialogue among Civilizations: Mohammad Khatami and Václav Havel, *Global Change,Peace&Security*, 19(2), 103-126, DOI: [10.1080/14781150701358995](https://doi.org/10.1080/14781150701358995)
- Sunar, İ. (1986). *Düşün ve Toplum*. (2. b.). Birey ve Toplum Yayınları.
- Tanilli, S. (2006). *Uygurluk Tarihi*. (1. b.). Alkım Yayınları.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society*, (Guenther Roth and Claus. Ed.), (E. Fishof, H. Gerts, Trans.) (2nd.) London, University of Californias Press.
- Sunar, İ. (1986). *Düşün ve Toplum*. (2. b.). Birey ve Toplum Yayınları.
- Tanilli, S. (2006). *Uygurluk Tarihi*. (1. b.). Alkım Yayınları.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırmaya ilişkin verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterilmiştir

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar beyanı bulunmamaktadır.